GREM GRINNING “THE QUIET AMERICAN” ROMANIDAGI FENIKS OBRAZI VA TURKIY MIFOLOGIYADAGI AFSONAVIY QUSHLAR: QIYOSIY-TIPOLOGIK KUZATISH

3-yo‘nalish. Mushtarak janrlar, syujetlar, motivlar va obrazlar tipologiyasi

Yusupova Shodiya Kerimbayevna

O‘zbebkiston Respublikasi Maktabgacha va
maktab ta’lim vazirligi huzuridagi
ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalari
agentligi tizimidagi Olmazor tuman
ixtisoslashtirlgan maktabi
IELTS fakultativ mashg‘ulot o‘qituvchisi
Toshkent, O‘zbebkiston
Email:shodiyayusupova1994@gmail.com
ORCID iD: 0009-0006-7600-0551

Annotatsiya. Tezisda ingliz yozuvchisi Grem Grinning “The Quiet American” (“Sokin amerikalik”, 1955) romanidagi vyetnamlik qiz Fuong obrazi va u bilan bog‘liq qush ramzi turkiy xalqlar mifologiyasidagi afsonaviy qushlar – Semurg‘ (Anqo) va Humo (davlat qushi) obrazlari bilan qiyosiy-tipologik aspektda o‘rganiladi. Romanda “Fuong” ismining “Feniks” deb izohlanishi, muallifning “bugun hech narsa afsonaviy emas va hech narsa kulidan qayta tug‘ilmaydi” degan so‘zlari hamda qahramonning doimiy ravishda qushga qiyoslanishi mifologik obrazning “demifologizatsiya” qilinishi sifatida talqin etiladi. Turkiy folklorda afsonaviy qush faol, taqdirni belgilovchi homiy kuch bo‘lsa, G‘arb romanida u ikki erkak o‘rtasidagi passiv obyektga aylanishi ko‘rsatiladi. Shuningdek, romandagi “ketgan oshiqni qaytaruvchi” irim bilan o‘zbek xalqining yo‘lovchi ortidan suv sepish odati o‘rtasidagi tipologik o‘xshashlik qayd etiladi. Tadqiqot “davlat qushi” motivining o‘zbek va ozarbayjon ertaklaridagi umumiyligiga tayangan holda, jahon adabiyoti matnlarini turkiy folklor kontekstida o‘qish imkoniyatlarini ochib beradi.

Kalit so‘zlar: Grem Grin, Feniks, Semurg‘, Humo, davlat qushi, mifologik obraz, qiyosiy-tipologik tahlil, irim.

Abstract. The paper offers a comparative-typological reading of the Vietnamese heroine Phuong in Graham Greene’s The Quiet American (1955) and the bird symbolism attached to her, set against the legendary birds of Turkic mythology – the Simurgh (Anqa) and the Huma, the “bird of fortune”. The narrator’s gloss that Phuong “means Phoenix, but nothing nowadays is fabulous and nothing rises from its ashes”, together with the repeated comparison of the heroine to a bird, is interpreted as a deliberate demythologisation. Whereas in Turkic folklore the mythical bird is an active, fate-determining patron, in Greene’s novel it becomes a passive object of rivalry between two men. A parallel is also drawn between a Vietnamese love superstition in the novel and the Uzbek custom of sprinkling water after a departing traveller. Drawing on the shared Uzbek and Azerbaijani “bird of fortune” motif, the study shows how world literature can be read in the context of Turkic folklore.

Keywords: Graham Greene, Phoenix, Simurgh, Huma, bird of fortune, mythological image, comparative typology, superstition.

KIRISH

Jahon adabiyoti asarlarida Sharq xalqlari mifologiyasidan olingan obrazlar ko‘pincha G‘arb muallifining nigohi orqali qayta talqin etiladi. Bunday obrazlarni turkiy folklor kontekstida qiyosiy o‘rganish, bir tomondan, mushtarak mifologik obrazlar tipologiyasini aniqlashga, ikkinchi tomondan esa ularning boshqa madaniy muhitda qanday o‘zgarishga uchrashini ko‘rsatishga yordam beradi. Ingliz yozuvchisi Grem Grinning (1904–1991) Vyetnamdagi Fransiya urushi davrida yozilgan “The Quiet American” (“Sokin amerikalik”, 1955) romani shu jihatdan qiziqarli material beradi. Romanning markazida ingliz jurnalisti Fauler, amerikalik Payl va ularning ikkalasi sevib qolgan vyetnamlik qiz Fuong turadi.

Roman boshida hikoyachi qahramonning ismini shunday izohlaydi: “Phuong,” I said – which means Phoenix, but nothing nowadays is fabulous and nothing rises from its ashes (“Fuong – bu Feniks degani, lekin bugun hech narsa afsonaviy emas

va hech narsa kulidan qayta tug‘ilmaydi”) (Greene, 1955). Vyetnam tilida *phượng* so‘zi Uzoq Sharq madaniyatidagi afsonaviy qushni anglatadi, u ezgulik, uyg‘unlik va baxt ramzi hisoblanadi. Grin esa bu obrazni G‘arbning kulidan qayta tug‘iluvchi Feniksi bilan tenglashtirib, darhol uni inkor etadi. Shu tariqa ism va mif o‘rtasidagi aloqa uziladi: mifologik qush faqat nom sifatida qoladi, uning qudrati va mo‘jizaviy xususiyati yo‘qoladi.

Romanda Fuong doimiy ravishda qushga qiyoslanadi: hikoyachi vyetnamlik qizni “qushga” o‘xshatadi, ular “yostig‘ingda chug‘urlab sayraydi”, suyaklari esa “qushnikidek nozik” (Greene, 1955). Biroq bu o‘xshatishlar qahramonni ulug‘lamaydi, balki uning ikki erkak – Fauler va Payl o‘rtasida “qo‘lga kiritiladigan”, himoya qilinadigan yoki “qafasda saqlanadigan” obyekt ekanini ta’kidlaydi. Payl Fuongga uylanish taklifini Fauler orqali, uning tarjimonligida aytadi; bu sahnada haqida gap ketayotgan qizning o‘zi eng kam eshitiladigan ishtirokchiga aylanadi.

Turkiy xalqlar folklorida afsonaviy qush obrazi butunlay boshqa vazifani bajaradi. O‘zbek xalq ertaklarida Semurg‘ qahramonning homiysi sifatida namoyon bo‘ladi: qahramon uning bolalarini ajdahodan qutqaradi va minnatdor qush uni yer ostidagi dunyodan yorug‘ dunyoga olib chiqadi (Imomov va boshq., 1990). Bu syujet xalqaro ertak tiplari katalogida “O‘g‘irlangan uch malika” tipi (ATU 301) bilan bog‘liq bo‘lib, turli xalqlarda keng tarqalgan (Uther, 2004). Mumtoz adabiyotda esa Semurg‘ (Anqo) ilohiy haqiqat ramziga aylanadi: Fariduddin Attorning “Mantiq ut-tayr” va Alisher Navoiyning “Lison ut-tayr” dostonlarida qushlar Semurg‘ni izlab yo‘lga chiqadi va oxirida o‘ttiz qush (*si murg‘*) o‘zlari izlagan Semurg‘ ekanini anglaydi (Attar, 1984).

Humo qushi haqidagi tasavvurlar ham shu qatorga kiradi. Xalq e’tiqodiga ko‘ra, Humoning soyasi kimning ustiga tushsa, o‘sha odam baxtli bo‘ladi yoki taxtga chiqadi. O‘zbek ertaklarida keng tarqalgan “davlat qushi” motivida podsho vafot etgach, qush uchiriladi va u kimning boshiga qo‘nsa, o‘sha kishi podsho etib saylanadi. Xuddi shu motiv ozarbayjon ertaklarida “dövlət quşu” nomi bilan uchraydi, bu esa uning umumturkiy xususiyatga ega ekanini ko‘rsatadi. Har ikkala

holatda ham afsonaviy qush faol sub'ekt sifatida namoyon bo‘ladi: u taqdirni belgilaydi, tanlaydi, qutqaradi.

Qiyos natijasida quyidagi tipologik farq aniqlanadi: turkiy folklorda afsonaviy qush tanlovchi va homiy kuch bo‘lsa, Grin romanida “Feniks” ismli qahramon tanlanadigan va himoya qilinadigan obyektga aylanadi. Turkiy mifologiyada qush insonni yangi hayotga olib chiqadi, Grin romanida esa “hech narsa kulidan qayta tug‘ilmaydi”. Bu farq E. Said ta'kidlagan G‘arb nigohidagi “ovozsiz Sharq” tasviri bilan ham bog‘liq (Said, 1978): G‘arb muallifi Sharq mifologik obrazidan foydalanadi, ammo uni o‘z mazmunidan mahrum qiladi.

3. Irim va e'tiqod parallellari. Romanda Fuong Faulerga afyun tayyorlab berar ekan, hikoyachi vyetnamliklar orasidagi bir irimni eslatadi: afyun chekadigan oshiq “hatto Fransiyadan ham” albatta qaytib keladi (Greene, 1955). Ketgan kishining qaytib kelishini ta'minlashga qaratilgan bunday irimlar turkiy xalqlarda ham keng tarqalgan. Masalan, o‘zbeklarda uzoq safarga ketayotgan kishining ortidan suv sepiladi, bu uning yo‘li ochiq bo‘lishi va sog‘-salomat qaytishiga ishonch bilan bog‘liq. Mazkur o‘xshashlik turli xalqlarning “qaytish sehri”ga oid e'tiqodlarida umuminsoniy asos borligini ko‘rsatadi. Biroq romanda bu irim ham ironik tus oladi: Fauler uni sevgisini saqlab qolish vositasi sifatida emas, balki raqibi haqida achchiq hazil sifatida tilga oladi.

XULOSA

Grem Grinning “The Quiet American” romanida Sharq mifologiyasidan olingan Feniks obrazi ongli ravishda demifologizatsiya qilinadi: afsonaviy qush faol homiy kuchdan ikki erkak o‘rtasidagi passiv obyektga aylanadi. Turkiy folklordagi Semurg‘ va Humo (davlat qushi) obrazlari bilan qiyos bu o‘zgarishni yaqqol ko‘rsatadi hamda mushtarak mifologik obrazlarning turli madaniy kontekstlarda turlicha semantik yuk olishini isbotlaydi. “Davlat qushi” motivining o‘zbek va ozarbayjon ertaklaridagi umumiyligi esa bu obrazni umumturkiy kontekstda o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi. Jahon adabiyoti asarlarini turkiy folklor kontekstida

o‘qish qiyosiy folklorshunoslik va adabiyotshunoslik uchun istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi.

ADABIYOTLAR

1. Attar, F. (1984). *The conference of the birds* (A. Darbandi & D. Davis, Trans.). Harmondsworth: Penguin Books.
2. Greene, G. (1955). *The quiet American*. London: Heinemann.
3. Imomov, K., Mirzayev, T., Sarimsoqov, B., & Safarov, O. (1990). *O‘zbek xalq og‘zaki poetik ijodi*. Toshkent: O‘qituvchi.
4. Said, E. W. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
5. Uther, H.-J. (2004). *The types of international folktales: A classification and bibliography* (FF Communications No. 284–286). Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.